

INLEIDING

1. De Dialektatlas van Groningen en Noord-Drente bestrijkt a) de provincie Groningen, afgezien van een strook ten westen van de lijn Leens C 24 — Zevenhuizen C 145, die deel uitmaakt van de reeds eerder verschenen atlas van Friesland, b) de noordelijke helft van de provincie Drente: het gedeelte benoorden de lijn Dwingelo G 24 — Roswinkel G 39.

2. De opnemingen werden begonnen in 1956 en afgesloten in 1961; ze hebben dus, met kortere en langere onderbrekingen, een periode van ongeveer vijf jaar in beslag genomen. Alle opnemingen zijn ter plaatse door mijzelf verricht, met uitzondering van die voor Rottum C 33*. Deze plaats was reeds door Prof. Blancquaert bewerkt. De door hem ter beschikking gestelde tekst is met hulp van een uit Rottum afkomstige kenner van het Hogelandster Gronings grondig gecontroleerd.

3. De voertaal tijdens de ondervragingen was doorgaans de desbetreffende streektaal. Zelf spreek ik van huis uit en gebruikte ik ook het Gronings van de Veenkoloniën. De Drentse dialecten zijn me goed vertrouwd, dankzij de onderzoekingen die ten behoeve van mijn dissertatie (*Het Drents van Ruinen*, 1953) o. a. in Noord-Drente zijn verricht.

Dat de (gebruiks-)taal van de opnemer dezelfde is als die der zegslieden of daaraan verwant, heeft, gelijk bekend, zijn voor- en zijn nadelen. Een voordeel is dat men, vooral in eenvoudige milieus, gemakkelijker toegang vindt en dat de vertaling van de in het Nederlands gestelde zinnen niet bovendien door het „Hollands” van de opnemer wordt beïnvloed. Er ontstaat eerder een ongedwongen sfeer, die de natuurlijkheid van het taalgebruik der zegslieden ten goede komt. Belangrijker en ruimschoots opwegend tegen het gevaar dat het door hem gesproken dialect voor de zegslieden als norm gaat fungeren is, dat men beter dan de buitenstaander in staat is de vertalingen op hun juistheid te toetsen en kennelijke fouten te elimineren. Als een nadeel, tot op zekere hoogte, kan worden beschouwd dat de registrerende taalgenoot (kleine) verschillen tussen zijn uitspraak en die der zegslieden niet onderkent, met name wanneer het gaat om klanken die „hetzelfde” foneem representeren of binnen dezelfde typeklank vallen, en zodoende identificeert wat fonetisch niet identiek is of ook omgekeerd. Daardoor zal hij abstraheren en schematiseren, fonologisch beluisteren in plaats van zuiver fonetisch, in strijd met Blancquaerts uitdrukkelijke bedoeling, systematiek willen ontdekken in een chaotisch lijkende veelheid van fonetische realisaties, en dat des te eerder als hij bovendien beschikt over kennis omtrent andere foneemstelsels, van het Nederlands in de eerste plaats, en de representatie daarin van het traditionele schema der oudgermaanse klanken¹. Kortom:

¹ Vgl. Prof. Dr. E. BLANQUAERT, *Na meer dan 25 jaar Dialectonderzoek op het Terrein* (1948), blz. 13: „Wat nu de inhoud van de vragenlijst betreft, deze werd opgevat als een reeks zinnestjes met

gelegen rivier, kanaal o. i. d. aan de zegslieden overgelaten. „Vastenavond” in n° 15, hoewel vrijwel overal een onbekend begrip, werd gehandhaafd, evenals in die zin het woord *vieren*, hoewel geen volkswoord, en „brouwer” in 122 : de gelijkkluidende eigennaam is in ons gebied algemeen gangbaar. De ovenpaal van 57 was bij velen onbekend, navraag bij een autochtone bakker niet altijd mogelijk.

Zin 28 vormde voor de meesten een nietszeggende mededeling maar leverde geen moeilijkheden op voor een woord-voor-woord vertaling, evenmin als de vaak als irreëel gekenschetste inhoud van 122 (hooi wordt niet gemaaid). In 58 is „kaatsen” steeds opgevat als het bekende balspel van meisjes (met twee of meer ballen tegen een muur kaatsen), in 35 „ik heb naar je geroepen” als « ik heb je geroepen” óf als „ik heb aan je geroepen”, wat niet precies hetzelfde betekent. Hoe moeilijkheden als het gebruik van *ooit* in 24, de constructie van 2 (*bloemen gaan gieten* in het perfectum) en 38 (*geld helpen opmaken* in het perfectum), „voor een weddenschap” in 47, alsook enkele andere kleine stroefheden door de zegslieden zijn opgelost of omzeild, wijzen de teksten voldoende uit.

7. Voor de fonetische transcriptie is gebruik gemaakt van de tekens in bijlage II van „Na meer dan 25 jaar”. In afwijking daarvan is *tj* in een Nederlands woord als *kraaltjes* met het teken *c* gespeld. Men zie voor het overige de lijst op blz. L. Prosodische verschijnselen, behalve in bepaalde gevallen de accentuatie, zijn niet weergegeven. Hier volgen nog enkele opmerkingen met het oog op een correcte interpretatie van de spelwijze.

In sommige Groninger dialecten worden woorden als *oren* (n° 81) en *aren* (mv. van *aar*), *woord* (79) en *baard* met dezelfde of vrijwel dezelfde vocaal uitgesproken, nl. *v*. In die dialecten is de oppositie /o:/ — /u:/ als bv. in /ro:t/ „rood” — /ru:t/ „raad” vóór *r* geneutraliseerd. De *r* vóór een andere, „korte” of „sonantische” consonant wordt meestal niet duidelijk hoorbaar gearticuleerd. In gevallen als hier bedoeld is meestaal [o:r] gespeld als het desbetreffende woord beantwoordt aan een met o(o) gespeld Nederlands equivalent (*oren*, woord, doornen), daarentegen met [v:] wanneer het Nederlandse equivalent a(a) heeft (gevaarlijk, kaarten, gevaren).

Een overeenkomstige gedragsregel is gevolgd in geval van [e:] en [ø:] vóór *r* waar veelal ook [r] en [Δ:] mogelijk waren geweest, bv. [pe:rt] „paard” en [vø:r] „voor”. In al de drie gevallen (oor, eer, eur) is de in klein corpus gedrukte *r* vóór consonant, fonetisch niet of nagenoeg niet of ook wel als een lichte „naslag” met *ə* gerealiseerd (vu:ən „varen”), dus (tevens) teken voor het timbre van de voorafgaande vocaal. Hoewel deze wijze van spellen de waargenomen klankstructuur meer fonologisch dan fonetisch verantwoordt, heb ik me in dezen graag aangepast bij de transcriptie die Blancquaert zelf voor Rottum C 33* bleek te hebben gevolgd.

Bijzondere moeilijkheden leverde in Drente de transcriptie op van de vocalen in woorden als *breed*, *zien*, *brief*; *goed*, *bloed*; *zoeken*, *groen*, *moede*, de representanten dus van ogm. *ai*, *io* en *ê²*; ogm. *ô* zonder en met umlaut. De vocaal van *zien* en *breed* varieert er van plaats tot plaats van een eventueel licht gediftongeerde, kortere of langere, min of meer gesloten (tot i. naderende) [e.] via zoiets als de tweeklank van ndl. *meid* tot een „Groningse” meer of min-

der palatale [ai]; die van *bloed* van een eventueel licht gediftongeerde min of meer gesloten (tot [u.] naderende) [o.] tot een diftong als in ndl. *goud*; de vocaal van *zoeken* heeft afgezien van de variërende lengte kwaliteiten die meer of minder dicht liggen bij de vocalen van ndl. nu, beu, bui.

In Roswinkel was er op dit punt verschil tussen de uitspraak van de oudste en van de jongste zegsman. De oudste sprak in *zien*, *bloed* en *zoeken* tweeklanken die genoteerd werden als resp. [e.i], [o.(u)] [ø.(i)] : licht diftongische [e.], [o.] en [ø.] met een zweem van ndl. ei, ou en ui. Bij de jongste had *zien* een tweeklank die te omschrijven is als een ei-achtige ai, genoteerd als [a.i]; *bloed* sprak hij met een tweeklank die ook wat de lengte betreft vrij dicht lag bij die van ndl. *goud*, maar met nog iets van een [o] erin, genoteerd als [ou]; *zoeken* had bij hem een tweeklank als ndl. bui, zwemend naar [ø.], genoteerd als [ø.i] of [œ.i]. De uitspraak van de jongste zegsman is telkens als 2^e vorm vermeld.

Ook met het meest verfijnde transcriptiesysteem zou het niet mogelijk geweest zijn al de optredende nuanceverschillen in de bedoelde vocalen adequaat uit te beelden. Men zou moeten beschikken over een absoluut auditief geheugen om te kunnen uitmaken of bv. de in Peize C 147 gesproken spraakklanken fonetisch „beschouwd” al of niet precies overeenkomen met hun „systeemgenoten” in Eekst C 184, dat een week of een maand of een jaar eerder werd bewerkt. Vergelijking van op de geluidsband opgenomen teksten zou zelfs geen volledige uitkomst bieden, aangezien men twee of meer auditieve tekens nu eenmaal niet tegelijk met het oor kan waarnemen. Uiteraard komt hier nog bij dat men moet afgaan op de uitspraak van twee of drie inwoners, die bovendien onderling van elkaar kunnen afwijken.

Een afzonderlijk daaraan gewijd onderzoek zou kunnen trachten na te gaan in hoeverre er in (Noord-) Drente sprake is van verschillende plaatselijke klanksystemen. In het raam van een dergelijk klankstructureel geografisch onderzoek zou onderlinge vergelijking van fonetische kwaliteiten meer zin kunnen hebben¹. Intussen vlei ik me met de hoop dat de hier verzamelde gegevens bij zo'n onderzoek van nut kunnen zijn.

Nog een opmerking over het al of niet aaneengeschreven zijn van de woorden van een zin. Men zoekte daarin geen bepaald systeem, een zekere willekeur was niet te vermijden. Afzonderlijke wordeenheden die aaneengesproken werden zijn terwille van de herkenbaarheid soms niet aaneengeschreven terwijl toch sandhi-verschijnselen als sonorisation van stemloze eindconsonanten in de spelling verantwoord zijn. Men dient dan te bedenken dat stemhebbende explosieven en spiranten vóór pauze in onze dialecten nergens voorkomen.

Gaarne spreek ik mijn dank uit voor de hulp die ik van het Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialektologie van de Rijksuniversiteit in Gent ontvangen heb, met name van de heer G. De Schutter bij de samenstelling van het register. Zonder de inspiratie van wijlen Professor Blancquaert was dit werk niet tot stand gekomen.

¹ Er is bv. een min of meer vaste correlatie tussen de vocalen van *zien*, *bloed* en *zoeken* : naarmate die van *bloed* meer ou-achtig is ligt die van *zoeken* dichter bij ui en die van *zien* (breed, brief) dichter bij ai (ei). Langs de Oostermoerse vaart (Hunze) neemt van zuid naar noord het ou-, ui-, en ai-karakter toe. Vgl. *Het Drents van Ruinen*, blz. 252.

De Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek heeft recht op mijn dankbaarheid, want zonder haar financiële hulp zou de uitgave van dit werk niet mogelijk geweest zijn.

Haren (Gn), april 1966

A. SASSEN